

Bruine plekken op het groene goud

Van bananenoorlog tot supermarktoorlog

Colombia, Foto J. Stephen Conn

Bananen zijn krom, maar de bananenhandel ook. Moordende concurrentie, sociale uitbuiting en weinig ecologische teeltwijzen zijn een oud zeer.

Hoe staat het vandaag met de bruine plekken op het 'groene goud'?

De bananenoorlog

Het einde van de oorlog

Op 8 november 2012 bouwden medewerkers van de Wereldhandelsorganisatie een feestje. Die dag tekenden de Europese Unie en tien Latijns-Amerikaanse landen een document dat een juridisch einde maakte aan de "bananenoorlog", de langste reeks geschillen in de geschiedenis van het multilateraal handelssysteem. "Een uitermate belangrijk historisch moment", aldus Pascal Lamy, directeur-generaal van de organisatie.

Voor zij tot een akkoord kwamen, was de wereld verdeeld in dollarbananen, ACP-bananen en Europese bananen. Oorzaak hiervoor was het Europese bananenregime dat de kleinschalige bananenteelt beschermde van de voormalige Franse en Britse kolonies in Afrika, de Caraïben en de Pacific door hen onbeperkte toegang te verlenen tot de

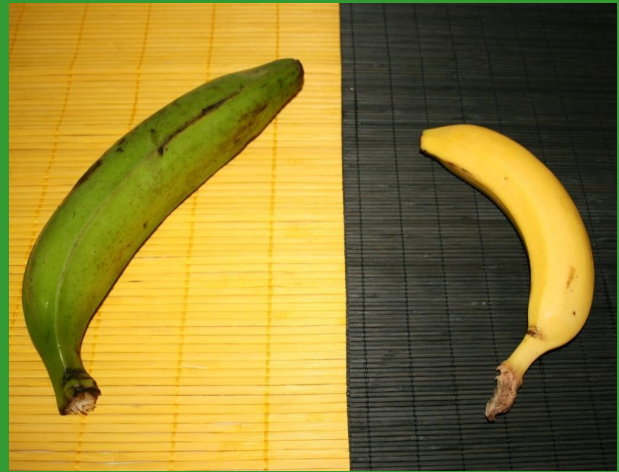
Europese markt en hen vrij te stellen van invoertaksen. Bananen uit Latijns-Amerika, voornamelijk afkomstig van grote plantages in handen van Amerikaanse giganten als Chiquita, Dole en Del Monte, werden bij export naar Europa geconfronteerd met een invoerheffing van \$ 175 per ton. De derde groep, bananen geteeld in de Franse overzeese departementen en op de Canarische Eilanden, zijn vrij van heffing wegens 'intern Europees'.

De Latijns-Amerikaanse bananenproducenten vonden dat het Europese bananenregime in strijd was met de vrijhandelsregels van de WTO en dienden verschillende klachten in. Na jarenlange discussies zwichtte Europa. In 2009 werd het Geneva Agreement on Trade in Bananas (GATB), waarbinnen de overeenkomst van 8 november kadert, beklonken. De Europese invoerheffing zal geleidelijk dalen van \$ 175 naar \$ 114 per ton in 2017.

Opmerkelijke cijfers

De banaan is een vrucht met een duizendtal variëteiten. Best gekend is de zoete dessertbanaan, goed voor een jaarlijkse wereldwijde productie van 71 miljoen ton. Bakbananen bevatten veel meer zetmeel en moeten daarom eerst worden gekookt of gebakken. Met een jaarlijkse productie van 47 miljoen ton vormt de bakbanaan het dagelijkse basisvoedsel voor vierhonderd miljoen mensen.

Slechts 14% van de jaarlijkse bananenproductie wordt geëxporteerd, voor het overgrote deel zoete dessertbananen van de soort Cavendish. De drie grootste producenten (India, China en Brazilië) consumeren hun bananen immers zelf. Ecuador is verreweg de grootste exporteur. 70% van de export is in handen van vijf bedrijven (Chiquita, Dole, Del Monte, Fyffes, Noboa).

Bakbanaan vs dessertbanaan Foto sxc.hu

De een zijn dood, de ander zijn brood

De centrale vraag is of iedereen evenveel reden tot feesten heeft als Pascal Lamy. Exportlanden als Ecuador alvast wel. Het land zag zijn export naar Europa nu al stijgen. Maar voor een aantal ACP-landen is het wegvallen van het voorkeursregime een zware dobber. De 900.000 ton bananen die zij veelal op kleinschalige plantages en daardoor aan een hogere kostprijs produceren, worden nu op gelijke voet geplaatst met de vier miljoen ton van de grote Latijns-Amerikaanse spelers.

Als tegemoetkoming voor het afbouwen van de douanerechten besliste Europa € 190 miljoen investeringssteun toe te kennen aan de ACP-landen, bedoeld om hun competitiviteit op te krikken. Het bedrag is enkel voorzien en goedgekeurd tot eind 2013 en moet daarna worden heronderhandeld. Voorlopig lijkt de impact van deze (r)evolutie zeer wisselend. Jamaica heeft inmiddels zijn export stopgezet, die van de Windward Islands daalde met 61%. Maar de Dominicaanse Republiek en Belize zagen hun export met respectievelijk 50 en 70% stijgen. Sommige landen zullen de Europese steunmaatregelen nog vele jaren broodnodig hebben om zich staande te houden. Andere landen, zoals Oeganda, proberen zich er doorheen te slaan door te focussen op fairtrade- of biologisch gecertificeerde productie of op afgeleide producten als bananenmeel of bananensap.

Nog meer economische rampspoed

Bananenproducenten die leveren aan de Amerikaanse markt hebben het comfortabeler. De stijgende productiekosten en de inflatie zijn in rekening gebracht, waardoor de aankoopprijs verdubbelde in vergelijking met die van 2004. Op de Europese markt ligt dit net even anders. De importprijs bleef de laatste jaren op dezelfde hoogte hangen, ongeveer € 12,9 per karton. Voor de producenten betekent dit in reële termen een daling van hun inkomsten. Landen met een dollareconomie kunnen dit verlies nog voor een stuk goedmaken dankzij een gunstige wisselkoers. Voor West-Afrikaanse landen bijvoorbeeld is dit een extra nadeel in de competitie om afzet.

Het Franse onderzoeksinstituut CIRAD berekende de productiekost van een tros bananen in Ecuador en in Afrika, rekening houdend met wisselkoersen en Europese doua-

netarieven. Voorlopig staan beide landen ongeveer op gelijke hoogte. Maar aangezien voor Ecuador het douanetarief tegen 2020 verder zakt, heeft Afrika een huizenhoog probleem. Dit bewijst meteen hoe moeilijk het is competitief te blijven in een geliberaliseerde markt, waar de schaalgrootte van de plantages wel de kostprijs bepaalt maar niet de verkoopprijs.

Bovendien heeft de toekomst nog wel meer onzekerheden in petto. Zo sloot Europa in 2009 handelsakkoorden met Peru en Colombia en later ook met enkele Centraal-Amerikaanse landen om de onderlinge handel nog meer te bevorderen. Daarin is onder meer sprake van het verder afbouwen van de douanerechten voor bananen tot € 75 per ton. Ook met landen als India en Brazilië groeit de Europese samenwerking. Vooral in Delhi maakt men zich op om bananen te exporteren en voor nog meer concurrentie te zorgen op de wereldmarkt.

Colombia, Foto J. Stephen Conn

De impact van fair trade

Waar staan eerlijke en duurzame handel in dit verhaal? Beide kenden het afgelopen decennium alvast een steile opgang. In 2009 waren ze samen goed voor 20% van de geëxporteerde bananen. Het leeuwendeel (15%) droeg het duurzame label van Rainforest Alliance. Het feit dat Chiquita besloot heel zijn productie door de organisatie te laten controleren, is natuurlijk de hoofdreden voor deze spectaculaire cijfers. Daarnaast was 3% biologisch gecertificeerd en 2% fair trade (FLO).

Op de Belgische markt zagen de cijfers er nog beter uit: in 2011 was maar liefst 53% van de verkochte bananen gelabeld (de helft daarvan Rainforest Alliance, een derde Max Havelaar). Fair trade haalt daarmee een marktaandeel van 7% (een stijging van 42,8% ten opzichte van 2010). In het Verenigd Koninkrijk en Nederland ligt dat cijfer nog hoger. De doorbraak van fairtradebananen in de supermarkten is alvast goed nieuws. Nog opmerkelijk is het feit dat de helft van de Max Havelaarproductie ook het biolabel draagt.

De impact van deze evolutie op bananenproducenten is onderzocht in opdracht van de Fair Trade Foundation: "Eerlijke handel heeft duidelijk een positief effect, maar dat verschilt sterk van land tot land en van producent tot producent. Vooral op kleinere producenten is de impact groot. Die vertaalt zich niet zozeer in een hoger, maar wel in een stabiel inkomen en een verbeterde productie en afzet. Plantagearbeiders halen hier minder voordeel uit. Hoewel het loon op plantages met gecertificeerde productie wel hoger ligt, heeft de fairtrade premie zelden geleid tot langetermijninvesteringen. Vaak was het eerder een broodnodige aanvulling op het basisinkomen." De studie stipt verder enkele andere voordelen aan van het werken met fairtrade criteria, zoals een betere vertegenwoordiging van de meest kwetsbare groepen en een duurzamere teelt.

Foto Max Havelaar - Eric De Mildt

De Windward Islands

Het exportverhaal van de Windward Islands, een eilandengroep in de Caraïben, startte in de jaren 60. Mede door de bananenoorlog besloten de producenten in de jaren 90 om zich bijna volledig toe te leggen op de export naar het eerlijke handelscircuit. Deze stap zorgde voor hoop op de eilanden. Op crisismomenten of bij een slechte oogst kon WINFA (de Unie van Bananenproducenten op de Windward Islands) haar leden steeds de nodige financiële ondersteuning geven dankzij fairtrade premies en gegarandeerde afzetmarkten. Maar de toekomst ziet er minder rooskleurig uit. Het competitieve voordeel ten opzichte van dollarbananen zal geleidelijk verdwijnen. De regio werd de laatste jaren meer dan eens geteisterd door orkanen. Bovendien verscheen ook de zwarte sigatokaziekte, de gevreesde schimmel, in de velden. De productie die in 2010 nog goed was voor 25.000 ton, was in 2012 bijna gehalveerd. Het aantal geregistreerde fairtrade producenten daalde van 8000 tien jaar geleden naar 1000 vandaag.

Renwick Rose, coördinator van WINFA, ziet het met lede ogen aan: "Marktmechanismen alleen zijn niet in staat onze arbeiders en kleine boeren een degelijk bestaan te verschaffen. Door de combinatie van factoren is ook de fairtrade prijs niet meer voldoende voor onze leden om het hoofd boven water te houden. Er is echt een dringende en gecoördineerde actie nodig of alles is verloren."

Renwick Rose is hoopvol over het Wereldbananenforum (zie verder deel 2), maar vreest een verdere neerwaartse spiraal door de Britse supermarktoorlog (zie verder deel 3).

Het Wereldbananenforum

Breed gedragen

In 2009 werd in het hoofdkwartier van de FAO het Wereldbananenforum (WBF) opgericht. De missietekst vermeldt expliciet als doelstelling 'samenwerken om te komen tot een meer duurzame productie en handel'. Pleitbezorgers voor een eerlijke en duurzame handelsketen zagen daarmee hun jarenlange lobby-

werk beloofd. Eén van hen is Alistair Smith, oprichter van de Britse ngo Banana Link: "Het bijzondere aan dit forum is dat we erin geslaagd zijn alle actoren aan tafel te krijgen: niet alleen vakbonden, coöperaties, producenten- en consumentenorganisaties, maar ook exporteurs, rederijen, overheden, wetenschappers, certificeerders en de grote multinationals."

Sindsdien buigen de deelnemers zich in drie werkgroepen over sociale, economische en milieuaspecten. In maart 2012 maakten meer dan 200 vertegenwoordigers een voorlopige balans op van de actiepunten. Een eerste prioriteit bleek het aanleggen van een bibliotheek van best practices door de expertise samen te leggen van wetenschappers, grote internationale bedrijven en kleine producenten. In de milieuwerkgroep ging het onder meer over de CO₂-uitstoot. Door een meer oordeelkundige bemesting, door te kiezen voor zeetransport en door een beter gebruik van karton moet de uitstoot omlaag kunnen. Alistair Smith: "Het is bemoedigend om te zien dat het forum onderwerpen die tot voor kort taboe waren, niet uit de weg gaat. Zo is bijvoorbeeld de monocultuur in bananenplanta-

ges al in vraag gesteld. Zijn we in staat ziekten de baas te blijven met minder schadelijke producten dan de gebruikelijke pesticiden? En zijn er – in het belang van de hele sector – alternatieven voor die monocultuur?"

1 eurocent voor een leefbaar loon

Ook de economische werkgroep, die de officiële titel 'Distributie van toegevoegde waarde' kreeg, bracht interessante informatie naar boven. Zo werden in verschillende Latijns-Amerikaanse landen studies samengevoegd die het loon van een bananenarbeider vergelijken met de waarde van een korf met levensnoodzakelijke basisgoederen. Steevast bleek het loon onvoldoende om de korf te betalen. Alistair Smith: "Het benoemen van de problemen is een eerste stap. Vervolgens moeten we manieren vinden om die kloof te overbruggen. Dit zou een ongelooflijk verschil maken voor honderdduizenden arbeiders." Bedoeling is dat soortgelijke studies in acht bananenexporterende landen nog meer cijfergegevens en inzichten opleveren.

Eén van de conclusies in een studie van CIRAD, eveneens uitgevoerd op vraag van het WBF, springt meteen in het oog. Momenteel bedraagt het aandeel van een kleine producent of een plantagewerker gemiddeld 3,5% van de consumentenprijs. Indien dit zou opgetrokken worden naar 5%, zou dit voor de westerse consument een prijsstijging betekenen van 1 à 2 eurocent per tros bananen. Een waarloosbare stap voor de consument, maar een enorme stap voor vele producenten. Die zouden zich plots van een minimumloon verzekerd zien en een kans krijgen om uit de armoede te geraken. Een reële distributie van toegevoegde waarde, om het in WBF-terminologie te zeggen.

Colombia, Foto J. Stephen Conn

De supermarktoorlog

Britse waanzin

Tien jaar geleden verlaagde Asda, een Britse warenhuisketen in handen van het Amerikaanse Walmart, drastisch haar bananenprijzen. Andere marktspeleers zoals Tesco, Sainsbury's en Morrisons gingen gretig in op deze 'oorlogs-verklaring'. Sindsdien zijn lage prijzen een constant gegeven over het kanaal. De winkelprijs voor bananen in de vier grootste Britse supermarkten schommelde in 2012 rond \$ 1 per kilo. Ter vergelijking: de prijzen in Duitse en Amerikaanse supermarkten lagen 25 tot 30% hoger. In Frankrijk zelfs 40 tot 50%.

Voor Alistair Smith is dit waanzin: "Wie van de 60 miljoen Britse consumenten die elke week een tros bananen koopt, kent bij het buitengaan van de supermarkt de prijs die hij betaald heeft? Niemand ligt daarvan wakker. Maar die waanzinnig lage prijzen doen de verkoop blijkbaar niet stijgen. De Britten eten niet meer bananen." Om deze race to the bottom vol te houden is het beleid van Britse supermarkten er de laatste jaren op gericht om zoveel mogelijk zelf de keten in handen te nemen. Zij omzeilen de multinationals en kopen zelf aan bij goedkopere, nationale bedrijven in Latijns-Amerika. Daardoor is het marktaandeel van de vijf grote bananenexporteurs (Chiquita, Dole, Del Monte, Fyffes en Noboa) gedaald van 85% in de jaren 90 naar 70% vandaag. Andere slachtoffers bevinden zich aan het begin van de keten. Heel wat spelers in de productielanden houden nauwelijks nog iets over aan hun werk. Voor Alistair Smith is het grootste gevaar dat deze trend overwaait naar andere Europese landen: "Willen we dat enkel de grootste en meest meedogenloze bedrijven met de meest uitgebuite werknemers overleven?"

Fair trade

Ander opmerkelijk feit is dat ook fairtradebananen in de Britse supermarkten werden verkocht aan \$ 1 per kilo. Nochtans was fair trade een success story in het Verenigd Koninkrijk. In 2008 droeg een kwart van alle bananen een label. Dit was vooral te danken aan de beslissing van de supermarkten Sainsbury's en Waitrose die volledig over-

schakelden op fair trade. De vraag naar eerlijke bananen steeg enorm en een aantal plantages in Colombia en de Dominicaanse Republiek profiteerden daarvan. Maar door zo succesvol binnen te dringen in de reguliere markt, ontsnapte ook de fairtradebanaan niet aan de meedogenloze regels ervan. Zij moest meegaan in het spel van lage consumentenprijzen, waardoor de druk op de producenten om de kosten te verlagen enorm toenam. Grotere spelers binnen het fairtradesegment slaagden daar beter in, kleinere producenten zoals de boeren op de Windward Islands zagen alweer exportmogelijkheden verloren gaan.

"Gelukkig is in België die neerwaartse druk minder aanwezig", zegt Pierre Laviolette, Producer Relations Officer bij Max Havelaar België. "Dat komt vooral omdat we hier in de ni-

che van de biologische fairtradebananen zitten. Bij niet-biologische bananen is het risico groter. Ook in sommige supermarkten in Zwitserland en Nederland is de marge op fairtradebananen enorm klein geworden. Het toont de steeds groeiende macht aan van de supermarktketens in het bananenverhaal. Een belangrijke reden voor die evolutie is dat ze voor gekoeld containertransport over de oceanen niet meer afhankelijk zijn van de grote bananenbedrijven. Daardoor kunnen ze rechtstreeks aankopen bij bananencoöperaties of plantages en zelf de prijzen bepalen."

Colombiaanse nachtmerrie

Colombia is de nummer vier van de bananenexporteurs. 75% van de oogst vertrekt per schip naar Europa, waarvan 35% met fairtradelabel. Arbeiders prijsden zich tot voor kort gelukkig dat ze in de bananensector werkten. De gemiddelde lonen in plantages en verpakkingsbedrijven lagen hoog in vergelijking met andere exportlanden. Ook de werkomstandigheden en de vrijheid van vereniging scoorden behoorlijk, dankzij een goede relatie tussen Augura (de vereniging van bananproducenten) en Sintrainagro (de vakbond in de landbouwsector).

De globale prijzenoorlog in de bananenindustrie en de Britse in het bijzonder hebben echter voor een ommekeer gezorgd. In een geliberaliseerde markt krijgen diegene met de grootste kosten, hogere lonen en investeringen in fairtrade- en biologische productie, als eerste het deksel op de neus. 2012 was een rampjaar voor de Colombiaanse bananenteelt. De neerwaartse druk op de prijzen kwam samen met mindere klimaatomstandigheden en een slechte oogst. Sommige producenten stopten de productie, anderen de betalingen aan het sociale verzekeringsfonds. De dreiging van geweld werd reëel in de bananenregio.

De Vereniging van Colombiaanse Fairtradeproducenten zond een noodkreet uit, in de vorm van een open brief. Samengevat: "In deze omstandigheden is het onmogelijk om nog volgens eerlijke of ethische criteria te werken. Bananen leveren met een fairtradelabel zal in 2013 niet meer kunnen, tenzij de minimumprijs herbekeken wordt." De stijging die ze voorstellen is \$ 0,65 per karton.

Alistair Smith: "Ik denk dat het niet meer dan billijk is dat de Britse supermarkten deze prijsverhoging aanvaarden. Als belangrijkste distributeur van fairtradebananen moeten ze dit als opportuniteit zien en een duidelijk signaal naar de consument brengen dat een eerlijke prijs nooit zo laag kan en mag zijn als de voorbije jaren."

Pierre Laviolette daarover: "De kosten in de bananenproductie zijn de laatste jaren erg snel geëvolueerd. Daardoor is het niet gemakkelijk om een juiste minimumprijs voor eerlijke bananen te berekenen. Wat in Panama een duidelijke meerprijs is, is dat in Colombia niet of nauwelijks. Het is echter onmogelijk om voor elke regio, land, type productie en situatie een andere minimumprijs te bepalen. We zoeken constant naar een evenwicht en evalueren de zaak regelmatig. In 2009, 2010 en 2011 werd de minimumprijs voor fairtradebananen telkens herzien. In 2012 niet, maar voor 2013 dringt zich zeker een herziening voor Colombia op."

Hoop?

Het is duidelijk dat de liberalisering van de bananenmarkt, in de vorm van bananenoorlogen en supermarktoorlogen, vooral de kleinere bananenproducenten en de voormalige ACP-landen in het nauw drijft. Zelfs de weerbaarheid van het fairtradesegment bleek broos, ondanks een doorbraak de laatste tien jaar. Zal het Wereldbananenforum erin slagen om een aantal van deze tendensen te keren? Het lot van miljoenen arbeiders ligt in hun handen.

Al ziet Alistair Smith nog een reden voor hoop: "De eerste contracten en cijfers voor 2013 wijzen mogelijk op het begin van een ommekeer. De prijzen in Britse supermarkten liggen dicht bij de Duitse bananenprijs. Ook de aankooppolitiek zou verschuiven ten nadele van landen waar de lonen en de arbeidsomstandigheden het laagst zijn. Is dit toeval of hebben de aanhoudende publieke campagnes van consumentenorganisaties, ngo's en kleinere distributeurs dan toch een effect?"

Zwaard van Damocles?

De dessertbanaan die wij kennen is de Cavendish. Deze soort is steriel en heeft het daarom moeilijk om weerstand te bieden aan ziektes, zeker als zij in monocultuur op enorme oppervlakten wordt geteeld. De vraag is dan ook terecht of de Cavendish genetisch voldoende gewapend is om het hoofd te bieden aan aanvallen van nieuwe ziektes. In de Filippijnen bijvoorbeeld heeft de Panamaziekte al de productie van volledige plantages lamgelegd. Wanneer deze ziekte overwaait naar Afrika en Latijns-Amerika zouden de gevolgen wel eens niet te overzien kunnen zijn.

Colombia, foto J. Stephen Conn

V.U.: Carl Michiels, BTC, Hoogstraat 147 1000 Brussel

Mexico, Foto Jaako

BTC TRADE FOR DEVELOPMENT

WWW.BEFAIR.BE

**DE BELGISCHE
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING .be**

*Trade for Development Centre
maart 2013*

BRONNEN

- Trade for Development Centre, De Banaan. Een vrucht met uitstel van executie, www.befair.be
- Bananalink, www.bananalink.org.uk
- Cyclope, Les marchés mondiaux 20: Bananes, www.cercle-cyclope.com
- CIRAD, www.cirad.fr
- Impact of Fairtrade in the banana sector, The Fairtrade Foundation, [www.fairtrade.org.uk/includes/documents/cm_docs/2011/F/Fairtrade in the Banana Sector_IDS Final Report December 2011.pdf](http://www.fairtrade.org.uk/includes/documents/cm_docs/2011/F/Fairtrade_in_the_Banana_Sector_IDS_Final_Report_December_2011.pdf)
- Windwards in struggle for banana survival, by Renwick Rose, Winfa, www.bananalink.org.uk/windwards-struggle-banana-survival
- World Banana Forum, www.fao.org/wbf
- World Banana Forum: getting down to business, Alistair Smith, Bananalink, www.promusa.org/tiki-custom_home.php
- Agritrade, Executive brief, update August 2012, banana sector, www.agitrade.cta.int
- The implications for bananas of the recent trade agreements between EU and Andean central American countries, ictsd.org/i/publications/85064
- Crisis in Columbia, www.bananalink.org.uk/fairtrade-banana-crisis-brewing-colombia
- Interview Pierre Laviolette en Karlien Wouters, Max Havelaar België